

HADNAGY SZABOLCS

Az 1658. évi oszmán hadjárat

*Egy kettős hadjárat lehetősége**

Az 1658. évi Erdély ellen vezetett oszmán hadjárat úgy került be a történelembe, mint amelyek révén az Oszmán Birodalom megregulázta egyik vazallusát. Ugyanakkor – ahogy arra már többen rámutattak¹ – található az események sorozatában egy velencei szál is. Azaz a katonai vállalkozást a szóban forgó év elején a köztársaság ellen tervezték, és iránya csak később, az erdélyi események, illetve a birodalom keleti felében eszkalálódó *dzeláli*-láadás miatt módosult. Az oszmán hadsereg ez évi élelem-utánpótlására vonatkozó iratok azonban arra engednek következtetni, hogy a velenceiek elleni támadás sem került le a napirendről, azaz felmerülhetett akár egy kettős hadjárat lehetősége is. Az alábbiakban ezt a kérdést járom körül az oszmán hadvezetés szemszögéből az 1658. évi eseményekre és a hadjárat élelem-utánpótlásának megszervezésére vonatkozó dokumentumok segítségével.

Ami a velencei szálát illeti, ez a köztársaság és az oszmánok által 1645–1669 között Kréta szigetért vívott háború szárazföldi, a dalmáciai hadszíntéren zajló eseményeihez kapcsolódik. Velence 1653–1654 között dominált a térségben, majd fő harci tevékenységét lassan áthelyezte a tengerre, és célul tűzte ki a Dardanellák feletti ellenőrzés megszerzését. Ennek eléréséhez legközelebb 1656 nyarán kerültek, amikor a velencei flotta parancsnoka, Barbaro Badoer révén elfoglalták Tenedosz és Limnosz szigetét, miután a Dardanelláknál egy tengeri csatában megsemmisítették az oszmán flottát, és gyakorlatilag blokád alá vették a szorosot. Ezen események következményeként 1656. szeptember közepén került Köprülü Mehmed pasa nagyvezíri pozícióba (1656–1661), aki kemény kézzel kezdte meg a birodalom helyzetének konszolidációját. Ennek első eredményeként sikerült elhárítani a közvetlen veszélyt, azaz a következő évben az újjáépített oszmán flotta visszaszerezte az említett két szigetet.²

Az oszmánok e hadmozdulatok mellett a velenceiek tengertől való elvonásának szándékával 1657-ben a szárazföldön, Dalmáciában is katonai akciókra, várak elfoglalására készültek. Vállalkozásuk azonban a térségbeli tartományi erők szervezetalansága és rivalizálása miatt teljes kudarcba fulladt. A boszniai beglerbég, Szejdi Ahmed 1657 júniusában sikertelenül próbálta meg elfoglalni Spalatót, a Kotor ellen július végén indult és a skodrai szandzsákbég,

* A tanulmány az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport munkája keretében jött létre.

¹ B. Szabó János – Sudár Balázs: „*Independens fejedelem a Portán kívül*”. II. Rákóczi György oszmán kapcsolatai. 2. rész. Századok, 147. évf. (2013) 4. sz. 987–988.; B. Szabó János: II. Rákóczi György 1658. évi török háborúja. Hadtörténelmi Közlemények, 114. évf. (2001) 2–3. sz. 232–233.; Papp Sándor: II. Rákóczi György és a Porta. In: Szabó András Péter – Kármán Gábor (szerk.): Szerencsének elegey forgása. II. Rákóczi György és kora. Budapest, 2009. 148–149.

² Setton, Kenneth M.: *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century*. Philadelphia, 1991. 184., 186., 189.; Eickhoff, Ekkehard: *Venedig, Wien und die Osmanen. Umbruch in Südosteuropa 1645–1700*. München, 1970. 138–139.

Hiszim (Varlac) Mehmed vezette akció pedig a velenceiek által lefizetett és egyben személyes okokból Varlac bukását akaró hercegovinai szandzsákbég, Csengizáde Ali „machinációi” nyomán maradt eredménytelen.³

Míndeközben, 1657-ben az oszmánoknak Erdéllyel is problémái akadtak. A fejedelem, II. Rákóczi György (1648–1660) az év elején a svédek szövetségeseiként a lengyel korona megszerzése céljából betört Lengyelországba. Rákóczi a katonai akcióhoz nem kért engedélyt Isztambulból, ezért a várható büntetés sem maradt el a Porta részéről. A krími tatárok az erdélyi sereg tekintélyes részét fogságba ejtették, Rákóczinak pedig távoznia kellett a határlomból, novemberben pedig már új fejedelem, Rhédey Ferenc állt Erdély élén (1657–1658), azaz úgy tűnt, a probléma megoldódott. Így megkezdődhetett a következő évi szárazföldi hadjárat előkészítése a velenceiek ellen.

A tervek – Velence ellen

Az oszmánok 1658 elején az erdélyi eseményektől függetlenül egyértelműen a velenceiek ellen készülődtek, méghozzá az előző évi kudarc tanulságait levonva immár a központi katonai erőikkel. Ismételten szárazföldi támadást terveztek, de az eddigiek mellett Friuli felől is megakarták lepni a köztársaságot. Ebből következően a Habsburg Monarchia területeit is igénybe akarták venni, így például Zrínyi Miklós horvát bán (1646–1664) birtokain is átvoztak volna, a tatárok pedig Kanizsa környékéről léptek volna a monarchia területére. Ez a megoldás egyébként már az előző évi dalmáciai vállalkozás tervezésekor is felmerült, de a Habsburgok akkor elzárkóztak a kérés teljesítése elől.⁴

A velenceiek békekötésre törekedtek az oszmánokkal, akik ennek fejében Kandiát, Kiszásia közelében található további szigeteket, Klissza várát és a háborús költségek megtérítését követelték. Ezek az ellenfél számára kevésbé akceptálható, súlyos igények arra utalnak, hogy a törökök mindenképpen háborúra készültek, a tavaszi napéjegyenlőség idejére, március 21-re Edirnébe parancsolták a ruméliai és az anatóliai erőket, ráadásul a közvélekedés szerint Boszniáig a szultán, IV. Mehmed (1648–1687) is a haderővel szándékozott menni. Ennek a híresztelésnek az lehetett az alapja, hogy 1658. január 22-én megparancsolták az Edirne térségében fekvő kazáknak, hogy a szultán (és hadereje) számára a természetbeni élelemadót (*szürszát*) szolgáltassák be Edirne mezejére.⁵

A velenceiek február végére reagáltak a török feltételekre, de az álláspontok nem igazán közeledtek, Krétához mindkét fél ragaszkodott. Velence Kandiáról nem szándékozott lemondani, de évi 50 000 tallér adó fizetésére hajlandóságot mutatott, illetve ezen felül a szultánnak 200 000 tallért, majd két év múlva évenként 100 000 tallért ígért. Hania és Réthimno

³ Madunić, Domagoj: *Frontier Elites of the Ottoman Empire During the War for Crete (1645–1669). The Case of Ali-Pasha Čengić*. In: Kármán, Gábor – Păun, Radu G. (eds.): *Europe and the ‘Ottoman World’. Exchanges and Conflicts (Sixteenth to Seventeenth Centuries)*. Istanbul, 2013. 63–69.; Sudár Balázs: *A hódoltsági pasák az oszmán belpolitika fogságában (1657–1665)*. Hadtörténelmi Közlemények, 124. évf. (2011) 3. sz. 894.

⁴ Simon Reniger konstantinápolyi Habsburg-rezidens jelentése. Edirne, 1658. január 6. Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA), Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fol. 7–19. Vö. Papp: *II. Rákóczi György és a Porta, 148–149., 164.*; *Erdélyi országgyűlési emlékek*. Szerk.: Szilágyi Sándor. XI. köt. (1649–1658). Budapest, 1886. (a továbbiakban: EOE XI.) 348–350.; B. Szabó – Sudár: *„Independens fejedelem”*, 981.

⁵ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. január 6. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fol. 7–19.; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (a továbbiakban: BOA), Maliyeden Müdevver Defterleri (a továbbiakban: MAD) 2998., 43–47. BOA, Mevkufat Kalemi (a továbbiakban: D.MKF) 27493., 6–10.

erődei helyett Tinosz és Párosz szigeteit adták volna, ahogy Klissza helyett is más várost ajánlottak fel.⁶

Míndeközben, 1658. február-márciusban a törökök már hidakat kezdtek ácsolni a Szávára és a Drávára, Belgrádban pedig megkezdték az élelmiszer-utánpótlás előkészítését. A Belgrádtól északra eső terület kiszipolyozása miatt drágaság uralkodott a térségben, ennek ellenére az enyhe tél miatt úgy tűnt, hogy nem kell annyi fát, lisztet, állatoknak való takarmányt szállítani a környékre. Ekkor azt lehetett feltételezni, hogy a szultán vezette sereg elsődleges célja valamelyik velencei terület, leginkább Kotor vagy más dalmáciai erőd (Zára, Szebenikó, Klissza vagy Spalató) megtámadása lesz.⁷

A törökök azonban a Friuli felől történő rajtaütésről sem mondtak le teljesen, ennek ügyében folyamatosan zaklatták a Habsburgok konstantinápolyi rezidensét, Simon Renigert,⁸ sőt ragaszkodva a magasabb szintű hivatalos megkereséshez, márciusban Bécsbe is követet küldtek. A Habsburgok a béke megsértésének tekintették a tervezett akciót, ami ráadásul az itáliai térségben rájuk nézve is háborús viszonyokat idézhetett volna elő. Nem is akartak semmilyen „felfordulást”, mivel a Habsburg-ház német-római trónon maradását megátolni igyekvő francia diplomácia machinációi miatt elhúzódó császárválasztás miatt nyugalomra volt szükségük. Végül 1658 áprilisára a Friuli felől történő akció lekerült a napirendről, a követnek a fennálló békére vonatkozó semleges válasszal kellett visszatérnie.⁹

Köprülü Mehmed pasa nagyvezír március 25-én kitűzte zászlaját, ezzel az oszmánok a háborút hivatalosan is kihirdették. Március 29-én a kapudánpasa harminc gályával kihajózott, és további tíz hajót terveztek kikiűdeni utána Tenedosz szigete felé, sőt Kandia ostromának folytatásán is gondolkodtak. Mindez azonban inkább a velenceiek figyelmének elterelésére szolgált, a kialakult helyzetből az következett, hogy a célpont Kotor vagy Dalmácia lesz.¹⁰

⁶ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. február 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fol. 143r–v., 147r–149v.

⁷ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. február 13. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fol. 66–79v.; A Titkos Tanács az uralkodónak, Bécs, 1658. március 17. Uo. fol. 229r–238r.

⁸ Simon Renigerre bővebben lásd: Cziráki, Zsuzsanna: *Követ vagy szélhámos? a Habsburg-diplomácia útvesztői egy konstantinápolyi gyilkosság tükrében*. Aetas, 31. évf. (2016) 3. sz. 22–39.; Cziráki Zsuzsanna: *Habsburg–oszmán diplomácia a 17. század közepén. Simon Reniger konstantinápolyi Habsburg rezidens kinevezésének tanúságai (1647–1649)*. Századok, 149. évf. (2015) 4. sz. 835–871. Reniger rendszeres követjelentéseinek kiadását lásd: Papp Sándor – Cziráki Zsuzsanna – Tóth Hajnalka – Szabados János: *Everyday Life and Imperial Politics in the Köprülü Era. Reports of the Resident Envoy, Simon Reniger from Constantinople to the Vienna Court (1649–1660)*. Szeged, 2018. (kézirat); Papp Sándor: *Egy Habsburg-követ, Simon Reniger oszmán kapcsolathálózata Konstantinápolyban*. Aetas, 31. évf. (2016) 3. sz. 40–53.

⁹ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. január 6. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fol. 7–19.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. február 13. Uo. fol. 66–79v.; A Titkos Tanács az uralkodónak. Bécs, 1658. március 17. Uo. fol. 229r–238r.

¹⁰ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. március 10. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fol. 219r–220r.; Simon Reniger jelentése. Konstantinápoly, 1658. március 12. Uo. fol. 97v–98v.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 3. EOE XI., 380–382.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 8. Uo. 383–384.; Simon Reniger jelentése. Konstantinápoly, 1658. április 11. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fol. 98v–100r.

Az előkészületek – Velence és/vagy Erdély ellen

A támadás iránya végül 1658. április 9-én vált egyértelművé, amikor is a belgrádi illetőségű Juszuf müteferrikának megparancsolták a Belgrád–Zára útvonal szálláshelyeinek (*menzil*) felkészítését. Az utasításból kiderül, hogy korábban is Velence ellen készülődtek, a Zára elleni hadjárat a tényleges előkészítés fázisába lépett.¹¹

A terveket azonban az erdélyi történések módosították. Az itteni ügyek ugyan 1657 vége óta elrendezettnek tűntek, de a Portán mindenki tudatában volt annak, hogy az erdélyiek Rhédey fejedelemmé választásával csak a helyzetet igyekeztek menteni, valójában még mindig a vagyonától és hatalmától fogva magát továbbra is fejedelemnek tekintő Rákóczi mellett álltak. A törökök ezért nyomás alá helyezték a rendeket, és Bethlen Gábor fejedelem (1613–1629) egykori állítólagos ígéretére hivatkozva Jenő és még néhány környező palánk átadását kezdték követelni tőlük. Emellett szóba került az évi adójuk megkésztetése is, és „természetesen” Rákóczi és fia kiűzetése a fejedelemségből, sőt, az utóbbi hiányában Erdély szabad fejedelmválasztási jogának elvesztése is felmerült.¹² Az oszmánok ezzel csak azt érték el, hogy jogalapot szolgáltatottak Rákóczinak az ország újbóli irányítására, hiszen az erdélyiek már nem Rákóczi személyének kifogásolását, hanem Erdély határainak megsértését, szabadságjogainak kurtítását, azaz az állítólagos (de gyakorlatilag soha nem létezett) *szülejmáni ahdnáme*¹³ megsértését látták. Január 22-én a szászmedgyesi országgyűlésen hűséget esküdtek Rákóczinak, amit január 29-én Rhédey is megtett.¹⁴

Az eseményekkel egy időben Köprülü Mehmed pasa megkezdte a török pozíciók Rákóczival szembeni erősítését, ami elsősorban a fejedelemség keleti határait érintette. A román vajdákat 1657 végén Edirnébe rendelték, egyes vélemények szerint a velenceiek elleni hadjáratban történő részvételükkel kapcsolatban, valójában – akár a hadjáratra vonatkozóan is – további élelemadókat akartak kivetni rájuk, továbbá Rákóczi támogatása miatt elszámoltatás is várt rájuk. A havasalföldi vajda, Constantin Șerban (1654–1658) jogos félelmében nem akart a szultán színe elé járulni, melynek következtében 1658. január 26-án már egy új vajda, Mihail Radu (III. Mihnea, 1658–1659) esküdött hűséget, akit úgy iktattak tisztségébe, mintha csak egy beglerbég lenne. Șerban Erdélybe menekült, Rákóczi pedig ezzel elvesztette egyik szövetségését.¹⁵

A másíkra, Gheorghe Ștefan moldvai vajdára (1653–1658) is hasonló sors várt. Helyére március 18-án a hatvanas éveiben járó és a tisztségtől meglehetősen húzódzkodó Gheorghe Ghicát (1658–1659) nevezte ki a szultán. Ștefan leváltása után szintén Erdély irányába me-

¹¹ BOA, MAD 2998., 103.; BOA, D.MKF 27491., 9, 11.

¹² Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. január 6. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fol. 7–19.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. március 19. Uo. fol. 241r–244v.

¹³ Az állítólagos szülejmáni ahdnáme egy 1528-as lengyel–török békeszerződés alapján készített hamisítvány volt. Papp Sándor: *Hungary and the Ottoman Empire. (From the Beginnings to 1540)*. In: Zombori, István (ed.): *Fight Against the Turk in Central Europe in the First Half of the 16th Century*. Budapest, 2004. 70–76.

¹⁴ A szászmedgyesi országgyűlés törvényei, 1658. január 24. EOE, XI. 350–354.; Rhédey Ferenc hűségesküje II. Rákóczi Györgynek. Szászmedgyes, 1658. január 29. Uo. 357.; II. Rákóczi György az országnak. H. n., é. n. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) E190, 30/7447.

¹⁵ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. január 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fol. 40r–v.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. február 13. Uo. fol. 66–79v.; B. Szabó – Sudár: „*Independens fejedelem*”, 987.

nekült. A törökök ezenfelül többedszerre utasították a krími tatárokat, hogy álljanak készenlétben Erdély határánál, az erdélyieknek pedig megüzenték, hogy ha Rákóczit eltávolítják, akkor országuk nem kerül a román vajdaságok státuszába.¹⁶

Az erdélyiek egyáltalán nem engedelmeskedtek a háromszor is elküldött figyelmeztető fermánnak, nem tudták lemondadni a hatalmához továbbra is ragaszkodó Rákóczit, így az oszmánok a történetírók szerint április 13-án döntöttek az Erdély elleni beavatkozásról, bár erről hivatalos dokumentum egyelőre nem tanúskodik. A törökök, úgy tűnik, elbizonytalanodtak a hadjárat kérdésében, másnap már a Habsburgokkal fenntartandó béke mellett a Velence és Erdély ellen vívandó háborúról beszéltek Renigernek.¹⁷

Mindettől függetlenül Erdély lakossága számára továbbra is fenntartották a megbékélés lehetőségét, ha Rákóczit és az Erdélybe menekült két leváltott román vajdát a Portára küldik. Erdélyt egyelőre mellékhadszíntérnek tekintették, egy beavatkozás esetén pedig úgy kalkuláltak, hogy a sereg megoszlaná Belgrádnál: egy része a velencei érdekeltségek ellen vonulna, a másik része pedig leginkább a budai, az egri, a temesvári, a szilisztrai törökökkel, a tatár kánnal és esetlegesen a kozák támogatással Erdélyben folytatna hadmozdulatokat. A sereg-rész a tatárok nélkül is várhatóan 25–30 000 főt tett volna ki, így elvileg a főszereget nélkül is elegendőnek tűnt a Rákóczival való leszámolásra.¹⁸

A hadjárat előkészítésének következő lépéseként a nagyvezír 1658. április 29-én ünnepélyes keretek között táborba szállt. Reniger értesülései szerint a janicsár-erő aznap érkezett meg 17 000 janicsárral, akiket télen a Dardanellák környékén állomásoztattak.¹⁹ Ez a szám a Habsburg-rezidens jól informáltságát mutatja, ugyanis egy zsoldbejegyzés 18 786 főt említ,²⁰ ami elegendő egy nagy volumenű hadi vállalkozás lefolytatásához, de soknak tűnik egy vazallus állam megrendezéséhez. A hadjáraton azonban jóval kevesebb, körülbelül 6–7000

¹⁶ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. január 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fol. 40r–v.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. február 13. Uo. fol. 66r–79v.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. március 19. Uo. fol. 241r–244v.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 3. EOE, XI. 380–382. Az idő rövidsége miatt kinevezett román vajdáknak sem teljesen bíztak meg az oszmánok. Ez leginkább a konstantinápolyi kormányzati körökbe bejáratos Raduval szemben nyilvánult meg, aki kinevezése után nemcsak a Habsburgokkal, hanem a velenceiekkel is felvette a kapcsolatot egy törökellenes koalíció létrehozása érdekében, sőt egy idő után Rákóczi is neki köszönhetően jutott portai információkhoz. Páun, Radu G.: *Belső ellenségek: Hatalmi kapcsolatháló és oszmánellenes katonai lázadások a 16–17. századi Havasalföldön és Moldvában*. Korall, 13. évf. (2012) 2. sz. 70.; B. Szabó – Sudár: „*Independens fejedelem*”, 992.; Andreescu, Ștefan: *Venice and the Rumanian Principalities*. In: Graciotti, Sante (ed.): *Italia e Romania. Due popoli e due storie a confronto* (secc. XIV–XVIII). Firenze, 1998. 166–168.

¹⁷ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 22. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 1. fol. 98–108.; B. Szabó – Sudár: „*Independens fejedelem*”, 988.; Hammer, Joseph von: *Geschichte des Osmanischen Reiches*. Bd. 6. Pest, 1830. 34.; Behcetî Seyyid İbrahim Efendi: *Târih-i Sülâle-i Köprülü*. Köprülü Kütüphanesi, Ahmed Paşa, Nr. 212. 35a.

¹⁸ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 3. EOE XI. 380–382.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 8. Uo. 383–384.; Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. április 11. Óváry Lipót: *A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. III. füzet*. Budapest, 1901. 145.; Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. április 22. Uo. 145.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 22. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 1. fol. 98–108.; B. Szabó: *II. Rákóczi György*, 234.

¹⁹ Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 19. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 1. fol. 137–150.

²⁰ BOA, Kamil Kepeci Tasnifi (továbbiakban: KK) 1949., 51.

janicsár vett részt,²¹ ami már egy erdélyi beavatkozáshoz sem számított túlzónak. (Összehasonlításképpen: az 1663–1664. évi hadjáraton körülbelül 10 000 janicsár volt jelen.)²²

A közvélekedés a sereg várható megindulását május végére várta, de az óvatosabb becslések június végét sem tartották kizártnak, ahogy azt sem, hogy a nagyvezír esetleg Belgrádban tevel. Az azonban már biztosnak látszott, hogy az uralkodó nem fog a hadsereggel tartani.²³

A késlekedésben szerepe lehetett az anatóliai seregrész lassú és nehézkes gyülekezésének. Ennek hátterében pedig az állt, hogy a birodalmat meglehetősen véres kézzel konszolidáló és emiatt a Portán nem nagy népszerűségnek örvendő nagyvezír személye ellen a *dzselálík* részéről ellenállás bontakozott ki. Ennek élére az elégedetlenkedők az aleppói pasához, a kor egyik befolyásos családjából kikerülő Abaza Haszanhoz fordultak, aki egyébként is kereste a lehetőséget, hogy jóakarójának, Ipsir Musztafa pasa nagyvezírnek (1654–1655) 1655 májusában történt kivégzéséért elszámoljon a portai körökkel. Az anatóliai kormányzók nagy része csatlakozott hozzá, és az anatóliai erők addig nem voltak hajlandók megjelenni Edirnében, amíg az uralkodó le nem váltja a nagyvezírt.²⁴

Míndeközben, május közepe felé megtörtént a Belgrád–Banja Luka–Knin–Zára útvonal kijelölése, amelyen az utánpótlást nemcsak Bosznia és Kanizsa, hanem Buda és Temesvár *vilájetek szürszát*-adójából kívántak fedezni. A beszerzett élelem közel kétharmadát Belgrádban, egyharmadát pedig Temesvár és környéke váraiban kellett felhalmozni, és az utóbbiakat készenlétben kellett tartani egy esetleges Belgrádba történő szállításra. Azzal is számolni kellett, hogy az 1657. évi tervekhez hasonlóan a törökök egyszerre több dalmáciai erődöt is megtámadnak, Zárát, Szebenikót, Klisszát és esetleg Spalatót.²⁵ Úgy tűnik, hogy Erdély kérdése továbbra is csak mellékhadműveletként merülhetett fel.

Az erdélyi probléma megoldása időközben lokális szinten is megkezdődött. Gürdzsi Kenán budai pasa (1655–1656, 1656–1658, 1658–1659, 1663) 1658. április végén székhelyéről felkerekedve seregével Szolnokra érkezett, ahonnan Gyula felé vette az útját. Egyelőre azonban csak a várhoz közeli Mezőmgyeren szállt meg, de a nyomásgyakorlás részeként parancsot adott a határvidéken Lippa és a Maros környékének nyugtalanítására.²⁶

²¹ Hadnagy Szabolcs: *Az oszmán hadsereg élelmiszer-utánpótlásának rendszere az 1658. évi erdélyi hadjárat tükrében*. PhD disszertáció. Szegedi Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2015. 198.

²² Kolçak, Özgür: *Yeniçeriler, Ümera Kapıları ve Tımarlı Sipahiler. 1663–1664 Osmanlı–Habsburg Savaşlarında Osmanlı Ordu Terkibi*. In: Şakul, Kahraman (ed.): *Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*. İstanbul, 2013. 221–223.; Kolçak, Özgür: *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar. 1660–1664 Osmanlı–Avusturya Savaşları*. PhD Dissertation. İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2012. 159.

²³ Johann Rudolf Schmid von Schwarzenhorn Kenán pasának. Bécs, 1658. május 27. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 1. fol. 161r–162v.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 28. Uo. fol. 164r–166r.

²⁴ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. április 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 1. fol. 79r–v, 82r.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 19. Uo. fol. 137–150.; B. Szabó – Sudár: „*Independens fejedelem*”, 989.

²⁵ BOA, MAD 2998., 140, 147. 159/1–2.

²⁶ Gyulai Ferenc II. Rákóczi Györgynek. Várad, 1658. május 27. MNL OL E190 30/7462.; EOE XI. 393–395.; Thúry Mihály Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. május 4. *Teleki Mihály levelezése*. Szerk.: Gergely Sámuel. 1. köt. (1656–1660) Budapest, 1905. 178–179.; Thúry Mihály Teleki Mihálynak. Borosjenő, 1658. május 17. Uo. 190–191.

Az erdélyi beavatkozás tervezete már korábban súrlódást idézett elő a Habsburg és a török fél között. Bécs a Jenőre támasztott oszmán igényt a fejedelemség határainak megváltoztatására tett kísérletnek és a fennálló béke megsértésének tekintette. Emiatt a Magyar Királyság területének védelmére a fejedelemség nyugati határára Annibale Gonzaga herceg, titkos tanácsos parancsnokságával katonákat terveztek küldeni (bár a rendelkezésre álló pénzügyi eszközök csak néhány ezer fős sereg kiállítását tettek volna lehetővé), valamint Kassa megerősítésre is előkészületeket tettek. Az oszmánok viszont egy Rákóczi megsegítést célzó Habsburg-beavatkozástól tartottak. Noha márciustól kezdve többször biztosították egymást a felek az egyezmények betartásáról, a kölcsönös bizalmatlanságból fakadó súrlódások a nyár közeledtével végül megszűntek, hiszen semelyik félnek nem állt érdekében megszegni a fennálló békét.²⁷

Miután az erdélyiek nem teljesítették a kiszabott feltételeket, a szultán 1658. június 10-én parancsot adott a budai pasának, hogy ha a probléma megoldására kifogyott az eszközökből, végső soron be kell törnie Erdélybe. A haditerv adott volt: Kenán pasa a többi határbeli török katonával Temesvár felől, a havasalföldi vajda a szilisztrai pasával Havasalföld felől, míg a moldvai vajda a tatár kánnal Moldva felől támadt volna.²⁸ A budai pasa június elején érkezett Gyulára, ahonnan az említett parancs értelmében a hónap második felében el is indult. Június 21-én a jenőiek rajtaütöttek felderítőin, a gyulai szandzsákbég egységén, aminek eredményeképpen Kenán pasa a Maroson át Lippához húzódott, és úgy tűnt, hogy Jenő várának elfoglalásával fog próbálkozni.²⁹ E terv egyik kulcsfontosságú szereplője, IV. Mehmed Giráj tatár kán (1641–1644, 1654–1666) érkezésével kapcsolatban azonban problémák merültek fel. Az állítólag májusban már úton lévő tatár sereg nagy részének a kozákok belső konfliktusa miatt³⁰ és így a Krím biztonsága érdekében vissza kellett fordulnia. A kedélyek lecsillapodását követően csak június második vagy július első felében kerekedtek fel újra, így augusztus elejéig vagy közepéig nem lehetett a főseregükre számítani.³¹

Az oszmán hadsereg végül 1658. június 24-én indult el Edirnéből, az anatóliai sereg nagy része nélkül, mivel Abaza Haszan pasa végképp megtagadta az Edirnében való megjelenést.

²⁷ A Titkos Tanács az uralkodónak, Bécs, 1658. március 27. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 129. Konv. 1. fol. 261r–v., 269r–279r.; Johann Rudolf Schmid von Schwarzenhorn Gürdzsi Kenán pasának. Bécs, 1658. május 27. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 1. fol. 161r–162v.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 28. Uo. fol. 164r–166r.

²⁸ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. június 24. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 1. fol. 182r–186v.; Szaploneczay Simon a beszterceieknek. Majszin, 1658. június 3. Hurmuzaki, Eudoxiu de: *Documente privitoare la Istoria Românilor. Vol. XV. part. II. 1601–1825.* București, 1913. 1280–1281.

²⁹ II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Jánosd, 1658. június 24. *Teleki*, 214.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Jánosd, 1658. június 24. MNL OL E190 30/7342.

³⁰ Az 1657 augusztusában elhunyt Bogdan Hmjelnyickij hetman (1648–1657) utóda, Ivan Vihovszkij és oroszpartii ellenzéke (Martin Puskar, Poltava polkovnyikja és Jakiv Barabas, a zaporozsjei kozákok parancsnoka) közötti ellentét fegyveres összecsapáshoz vezetett. A tatárok a Krím biztonsága érdekében Vihovszkij segítették, és részt vettek a két fél között 1658. június 1-jén lezajlott, a hetman pürroszi győzelmével végződött poltavai csatában.

³¹ Constantin postelnik II. Rákóczi Györgynek, Bukarest, 1658. június 16. MNL OL E190 37/9215.; II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának, Gyulafehérvár, 1658. június 11. Uo. 30/7339.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. május 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 1. fol. 164r–166r.; Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. július 31. Óváry: *A Magyar Tud. Akadémia*, 148.

A hadjárat pontos célpontja még ekkor sem volt ismert vagy legalábbis nyilvános, de továbbra is keringtek olyan híresztelések, hogy a nagyvezír Belgrádban fog telelni, ami egy hosszabb hadi vállalkozás jele is lehetett.³²

A Dalmácia elleni támadási szándék továbbra sem került le a napirendről, amit alátámasztanak a Bécsből a budai pasához menesztett Habsburg-küldött, Johann Friedrich Metzger tapasztalatai is. Metzger 1658. június 18–27. között jutott el Budáról Lippára. Budáról hajóval utazott Bajáig, Becsénél kelt át a Tiszán, végül Lippán találkozott Kenán pasával. Útközben hallotta, hogy a törökök hidat vertek a Száván és a Dunán is, Valkóvárnál (Vukovár) és Tárnoknál (Tovarnik) kutakat ástak, Eszéknél és más helyeken pedig táborverésre alkalmas helyeket készítettek. Metzger ezekből arra következtetett, hogy a nagyvezír elsődleges célja Dalmácia, amit a török katonák is tudtak, csak halálbüntetés terhe mellett megtiltották nekik, hogy erről bárkinek is beszéljenek.³³ Hasonló következtetésre jutott az egy hónappal később a nagyvezírhez menesztett Habsburg-küldött, Julius Heinrich Wogni is, aki augusztus 12-én érkezett meg Belgrádba. Útja során nemcsak a törökök kútfúrásairól kapott értesítéseket, hanem maga is látott kutakat és alaposan megtisztított utakat.³⁴

A török sereg a „megszokott sebességgel” haladt előre, július 1-jén az első nagyobb pihenőhelyen, már Filibében tartózkodott. Eközben a Habsburgok értesülései szerint a nagyvezír úgy döntött, hogy rendhagyó módon további nagyobb pihenő beiktatása nélkül fog Belgrádig vonulni, mivel olyan kedvezőtlen híreket kapott, miszerint Batthyány I. Ádám, a Kanizsával szembeni végvidék főkapitánya (1633/1637–1659) és Zrínyi Miklós bán csapást mértek a boszniai pasára, Rákóczi pedig Temesvárat ostromolja. Noha ez utóbbiak csak alaptalan híresztelésnek bizonyultak, az oszmán sereg gyorsított menetelését támasztja alá egy *rúznám-cse*-defter bejegyzés is. Ebben a Szófia–Belgrád közötti 15 *menziles* távolságot 15 napban jelölték meg, ami alapján feltételezhető, hogy már Szófia környékén juthatott el a nagyvezírhez valami kedvezőtlen hír.³⁵

Ez pedig a budai pasa június 26-án és július 5-én Rákóczi hadaitól elszenvedett vereségeiről szóló tudósítás lehetett. A Jenő várában tartózkodó Rákóczi ugyanis, hogy a budai pasa „érdeklődését” elvonja a várról, felgyújtatta az aradi török palánkot. Ezt látva Kenán pasa kijött Lippáról a seregével, és a közeli Pálülésénél összecsapott Rákóczi hadával, de vereséget szenvedett, a menekülő törökök közül több előkelő, így az esztergomi szandzsákbég és a temesvári pasa is a Maros folyóba fulladt.³⁶ Egyre inkább úgy tűnt, hogy a határmenti török erők nem tudják megoldani a helyzetet.

³² Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. június 21. Óváry: *A Magyar Tud. Akadémia*, 148.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. június 24. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 1. fol. 168r–170r.

³³ Johann Friedrich Metzger Annibale Gonzagának. Szakálos, 1658. július 16. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 27–39.; Johann Friedrich Metzger beszámolója a budai pasánál tett látogatásáról. Bécs, 1658. július 25. Uo. fol. 19–26.

³⁴ Julius Heinrich Wogni jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.

³⁵ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. július 1. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 1r–2r.; Reniger jelentése. Edirne, 1658. július 21. Uo. 7r–9v.; BOA, KK 1949., 32.;

³⁶ II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Gyula, 1658. július 11. MNL OL E190 30/7348.; Bethlen János: *Erdély története 1629–1673*. Ford.: P. Vásárhelyi Judit. Budapest, 1993. 35–36.; Kraus, Georg: *Erdélyi krónika 1608–1665*. Ford.: Vogel Sándor. Budapest, 1994. 311.; *Szalárdi János siralmas magyar krónikája*. Sajtó alá rendezte: Szakály Ferenc. Budapest, 1980. 411–413.; Doberdó Bánlaky József: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 16. rész. (1630–1682). Budapest, 1940. 118.

A nagyvezírnek a hadjárat további tervezésekor azonban már nemcsak ezt, hanem a *dzse-láli*-felkelés eszkalálódását is számításba kellett vennie. Abaza Haszan ellenállása ugyanis ekkor már nyílt lázadássá vált, serege Burszáig nyomult előre, ennek pedig köze lehetett ahhoz, hogy Köprülü Mehmed július közepén 2400 janicsárt küldött vissza Szófiából a fővárosba.³⁷

Július 14-én utasítás született arról, hogy tervezék meg az Erdélybe történő bevonulást az aktuális helyzet alapján, továbbá tegyenek lépéseket a Belgrád–Lippa útvonal korábban kijelölt szálláshelyeinek Jenő irányába történő meghosszabbítására és véglegesítésére, valamint ezek élelemmel való ellátására és készenlétben tartására.³⁸ De még ekkor sem látszott egyértelműnek, hogy Belgrádnál melyik irányba fog elindulni a sereg, a katonák csak azt tudták, hogy vagy Zárába, vagy Erdélybe mennek.³⁹

A szultáni udvarban sokan támogatták a Dalmácia elleni háborút, azt, hogy Köprülü Mehmed pasa végleg rendezze el a velencei ügyet, Erdély ügyét pedig marginálisnak tartották. Abban viszont – állítólag – mindenki egyetértett, hogy bármi is történjék, a nagyvezírnek sikerrel kell hazatérnie, ellenkező esetben a fejével játszik.⁴⁰

A kivitelezés – Erdély ellen

Az oszmán sereg július 26-án érkezett meg Belgrádba, ahol valamivel több mint két hetet töltött. A hadjárat célpontjával kapcsolatban augusztus 6-án jöhetett el a fordulópont, ekkor ugyanis a nagyvezír egy *haszeki* vagy a szultán egyik bizalmas embere által üzenetet kapott Edirnéből, hogy tevékenységét negyven nap alatt intézze el, és térjen haza. Köprülü Mehmedet Abaza Haszan felkelésének egyre nagyobb kiterjedése miatt rendelték vissza, mivel az aleppói pasa ez időre már teljes Anatóliát uralma alá vonta, sőt a július közepén a megfélemezésére küldött Topál Szári Kenán pasa is melléállt. A lázadók Köprülü Mehmed és a rájuk *fetvát* kibocsátó főmufti fejét követelték, ennek elmaradása esetén pedig Üszküdar és Konsztantinápoly lángba borításával fenyegetőztek.⁴¹

A nagyvezírnek küldött üzenet tartalma pontosan nem ismert, de ha az elintézendő ügynek Erdélyt nevezték meg benne, akkor ez parancsnak is értelmezhető. Ha nem jelöltek ki konkrét irányt, akkor a kiszélesedő lázadás és a megadott határidő miatt válik egyértelművé, hogy mi lehetett a célja a hadjáratnak. Jenő vára, azaz Erdély lett a célpont, ugyanis itt volt akutabb a probléma, de adott időre megoldhatónak látszott, ráadásul a már számtalan ellenséget szerzett Köprülünek pozíciója megtartása érdekében szüksége volt valamilyen siker felmutatására is.

Az idő szorításában a nagyvezírnek a Rákóczi-val való – feltehetően látszólagos – meg egyezés is megfordult a fejében, többször hívta a kegyelemért táborába a fejedelmet, aki azonban nem járult a pasa elé, mert török támogatóitól annak várható leváltásáról értesült. Az invitálás lehetett akár csel is, hiszen Köprülü – már csak az iránta érzett személyes ellenszenvé miatt is – a fejedelmet magával akarta vinni a szultán elé, Rákóczi elfogása is kézzel

³⁷ Görög Marin jelentése, h. n. 1658. július 21. MNL OL E143 14. t. fol. 88.; EOE XI., 405–406); Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. július 21. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 7r–9v.

³⁸ BOA, MAD 2998., 157/1.; BOA, D.MKF 62/67.

³⁹ Görög Marin jelentése. h. n. 1658. július 21. MNL OL E143 14. t. fol. 88.

⁴⁰ Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. augusztus 8. Óváry: *A Magyar Tud. Akadémia*, 148.

⁴¹ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. augusztus 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 64r–67v.; Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. augusztus (feltehetőleg augusztus 11. után) Uo. fol. 101r–102v, 105.; Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. november 1. Óváry: *A Magyar Tud. Akadémia*, 149–150.; Hammer: *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 37.

fogható eredménynek számított volna, ha sikeres katonai akcióra nem maradt volna idő. Ezután döntöttek arról, hogy Bosznia *vilájet* többi szandzsákjából már pénzben kéri a természetbeni élelemadót (*szürszát*), és ekkor rendelhették a boszniai beglerbéget, Szejdi Ahmedet a sereg mellé, akinek a kanizsai pasával együtt eredetileg Dalmáciában lett volna feladata.⁴²

A következő napokban a sereg „átköltözött” Pancsova alá, ott várták a híreket a tatárok-ról. Augusztus 11-én megkezdtek a janicsárok felszerelésének Temesvárra szállítását, majd augusztus 15-én maga a sereg is elindult ide, miután a tatárokkal megerősített havasalföldiek betöréséről szóló üzenet megérkezett.⁴³

A különböző hiedelmekkel ellentétben Köprülü Mehmed pasa csak augusztus 20-án érkezett meg Temesvárra, ahonnan seregével augusztus 24-én indult el Jenő irányába, ugyanis ezen a napon kapott hírt a IV. Mehmed Giráj által vezetett tatárokról. A kán augusztus 19-én a tervekkel ellentétben nem Moldva, hanem Havasalföld felől, a Bodzai-szoroson át tört be a fejedelemség területére. A törökök Arad környékének érintésével, mintegy bekerítő hadműveletként augusztus 27-én értek Jenő alá, és nekikezdték a vár ostromának előkészítéséhez.⁴⁴

A támadás augusztus 30-án kezdődött, és néhány nap után a védők Újlaky László vezetésével kapituláltak, az elhanyagolt állapotban lévő Jenőt szeptember 2-án harc nélkül foglalták el a törökök. Ezt követően, szeptember 14-én Köprülü Mehmed pasa a szultán nevében a fejedelemségből érkezett küldöttség tagjai közül – az erdélyiek szabadságát és a szokásjogot mellőzve – Barcsai Ákost nevezte ki fejedelemmé. Emellett Erdély évi adóját 40 000 aranyra emelték, továbbá az erdélyieknek a háborús költségekre további 500 000 tallért kellett fizetniük, Lugost és Karánsebest pedig át kellett engedniük a törököknek. A fejedelemség új helyzetbe került, mondhatni a román vajdaságok szintjére süllyedt, amit nemcsak a kinevezés formája mutat, hanem az is, hogy Barcsait nem *ahdnáméval*, hanem nagy valószínűséggel csupán *beráttal* nevezték ki.⁴⁵

Rákóczi semlegesítése ugyan elmaradt, de az 1658. évi hadjárat a törökök számára néhány korántsem erős végvár elfoglalása révén viszonylagos sikerrel zárult. A nagyvezír a tisztségben maradása érdekében rendkívüli diadálnak állította be ezt az eredményt, amit valójában a szerencsének is köszönhetett. Ugyanis az oszmánok állítólag nem tudták pontosan, hogy mekkora haderővel nézhetnek szembe, és ha az erdélyiek kellőképpen felkészültek

⁴² Julius Heinrich Wogni jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; *Rozsnyay Dávid, az utolsó török deák, történeti maradványai*. Szerk.: Szilágyi Sándor. Pest, 1867. (Magyar történelmi emlékek, második osztály, Írók. 8.) 170–173.; B. Szabó – Sudár: „*Independens fejedelem*”, 992.; Bethlen: *Erdély története, 176–180.*; Hadnagy Szabolcs: *Köprülü Mehmed egri kormányzósága – egy oszmán államférfi életrajzának kérdőjelei*. Keletkutatás, 2010. tavasz. 109–110. Köprülü még egri pasaként került rossz viszonyba I. Rákóczi Györggyel, attól kezdve a Rákóczi-család iránt teljes ellenszennvel viseltetett.

⁴³ Julius Heinrich Wogni jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; Silahdar Fındıklı Mehmed: *Silahdar Tarihi*. Cilt 2. İstanbul, 1928. 123.; BOA, MAD 2998., 157/2.; BOA, KK 1949., 41.

⁴⁴ Julius Heinrich Wogni jelentése. Kesekfalu, 1658. szeptember 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 126–135.; Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. november 1. Óváry: *A Magyar Tud. Akadémia*, 149–150.; B. Szabó: *II. Rákóczi György*, 251.

⁴⁵ Papp: *II. Rákóczi György és a Porta*, 168–169.; Papp Sándor: *Amikor a nagyvezír választott fejedelmet Erdélynek: Köprülü Mehmed pasa audienciája 1658-ban*. In: Nagy Gábor – Viskolcz Noémi (szerk.): *Háborúk, alkotások, életutak. Tanulmányok a 17. század közepének európai történelméről*. Miskolc, 2019. 128–129.

volna Jenő megvédésére, akkor az idő szorításában lévő török hadseregnek nem biztos, hogy elegendő ideje lett volna a vár elfoglalására. A Rákóczi fogságába esett törökök szerint hat napig kellett volna a vár védőinek kitartaniuk, és akkor teljesen új helyzet állt volna elő...⁴⁶

Következtetések – Kettős hadjárat?

A fentiek alapján elmondható, hogy az 1658. évi oszmán hadjárat iránya a körülmények alakulásának függvényében több módosításon ment keresztül, melyek során sok jel utalt arra, hogy szokatlan módon egy kettős hadjárat lehetősége is felmerült. A kezdetben Velence elleni oszmán terveket Rákóczi keresztülhúzta a visszatérésével, és ellenállásával elérte, hogy a törökök Velence mellett Erdély ellen is háborút fontolgattak. A tényleges célpont kijelölését illetően azonban a szultáni udvarban is eltérő álláspontok alakultak ki, így gyakorlatilag egyidejűleg készültek megoldani a két problémát. Úgy számoltak, hogy amíg Erdély ügyét a határ menti törökök (a budai, a temesvári, az egri és a szilisztrai pasa), a két román vajdaság seregei és a tatárok esetleges kozák, illetve lengyel közreműködéssel el tudják rendezni, addig a főserég Dalmácián keresztül a velencei érdekeltségekre támad.

Ez utóbbinak szinte az utolsó pillanatig nagy fontosságot tulajdonítottak. A felvonulási és utánpótlási vonal május végére már elkészült, az útvonal szálláshelyeinek ellátásában Temesvár és Buda *vilájetek szürszátjával* is számoltak, a beszerzett élelem tárolásának súlypontját pedig Belgrádra helyezték. Az 1657-es tervekhez hasonlóan három, esetleg négy várra (Zára, Szebenikó, Klissza, Spalató) támadtak volna egy időben, ami megmagyarázná a janicsárok kezdeti magas létszámát (18 786 fő) is.

Július elején az erdélyi helyzet súlyosbodása miatt úgy tűnt, hogy Rákóczi ügyét a helyi erők nem tudják megoldani. Ekkor véglegesítették a főserég Erdélybe való benyomulásának tervét, ami az előbbiekkal összefüggésben azért is látszott szükségesnek, mert a tatárok a kozákok belső konfliktusa miatt jelentős késésben voltak, és a törökök az újonnan kinevezett vajdák lojalitásában sem bízhattak. Belgrádba való megérkezése után a politikailag szorult helyzetben lévő nagyvezír a kialakult helyzetet mérlegelve akart döntést hozni, amit végül a *dzselálík* miatti visszarendeléséről szóló parancs kényszerített ki. Az akut helyzetre való tekintettel Erdély ügyét kellett elsimítania, és – ahogy a konstantinápolyi velencei követségi titkár, Giovanni Battista Ballarino egy október eleji jelentésében írta – a lázadás keresztülhúzta a Dalmácia elleni terveket.⁴⁷

Tervbe vették a nagyvezír Belgrádban való telelését is, amit már a hadjárat megindulása előtt híreszteltek, és ami utólag megerősítésre is került.⁴⁸ Erre, illetve egy elhúzódó vagy egy téli hadjáratra utalhatnak az élelem biztosítására fedezetül szolgáló adók (*nüzul, istira*) beszedésének és felhasználásának körülményei is: a Duna menti szandzsákokból mindkettőt természetben szedték be, aminek nagy részét Belgrádban akarták elraktározni. Ennek közel kétharmadát nem használták fel, nagyjából a felét pedig visszahajóztatták a dunai kikötőkbe, ahogy tették ezt a kanizsai *vilájetből* vásároltak szinte teljes egészével is.⁴⁹ Ezek a mennyiségek fedezetül szolgálhattak volna a Belgrádban való téli tartózkodásra vagy egy téli hadjárat élelem-utánpótlására. Ha voltak is ilyen elképzelések, a *dzselálík* miatt sem lehetett volna kivitelezni.

⁴⁶ II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának, Várad, 1658. szeptember 5. MNL OL E190 30/7369.

⁴⁷ Giovanni Battista Ballarino jelentése. Edirne, 1658. október 7. Óváry: *A Magyar Tud. Akadémia*, 149.

⁴⁸ Simon Reniger jelentése. Edirne, 1658. szeptember 25. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 130. Konv. 2. fol. 171r–172v.

⁴⁹ BOA, MAD 2998.

Az eddig leírtakkal összefüggésben a *rúznám*-cse-iratok is jelzésértékkel bírnak. Ezekben a hadjáratral kapcsolatos kiadások és bevételek feljegyzése során általában a „*der sefer-i hümajún*” („a nagyúri hadjáraton”) kifejezést is feltüntették, amit néhány esetben annak a területnek a megnevezésével is kiegészítettek, amely ellen a hadjárat irányult. Az iratokban az 1658. évi hadjáratra vonatkozóan augusztus elejéig csak a „Rumeli” („Rumélia”) vagy a „*garb*” („nyugat”) szavak tűnnek fel (1657-ben is a „*garb*” szó fordul elő a Dalmácia, illetve a Kotor elleni hadi vállalkozással kapcsolatban), ami szintén arra utal, hogy a hadjárat elsődleges célja vagy fő hadszíntere Dalmácia lett volna. Az „Erdel” („Erdély”) kifejezés először egy augusztus 2-án kelt bejegyzésben bukkan fel, majd augusztus 6-át követően a hadjárat végéig már csak ez fordul elő.⁵⁰ Azaz, attól a naptól kezdve volt szó egyértelműen az Erdély elleni hadjáratról, amikor az Edirnéből érkezett küldönc a fent említett, az ügyek negyven nap alatt történő elrendezésére utasító üzenetet hozta a nagyvezír számára. Tehát a *rúznám*-cse-dokumentumok is támpontként szolgálnak annak megítélésében, hogy mikor dönthettek végérvényesen az erdélyi beavatkozás prioritásáról.

Végezetül álljon itt egy idézet az oszmánok egyik akkori nagy ellenfelétől, korának kiváló hadvezéréől és hadtudósától, Zrínyi Miklóstól, akinek véleménye szintén a kettős hadjárat eshetőségét erősíti: „Csodálkozom azonban, hogy a török egyszerre két háborúba kezd. Ilyesmiről nem tud történelmük, és vallásuk sem engedi, meg a józan politika sem vallja. Lehet, hogy ezt az erdélyi ügyet nem nevezi háborúnak, s azt reméli és képzei, hogy nagyravágyását kénye-kedve szerint és veszedelem nélkül kielégítheti.”⁵¹

SZABOLCS HADNAGY

The Ottoman Campaign of 1658 – The Possibility of a Double Campaign

The topic of this article is the Ottoman campaign against Transylvania in 1658, which aimed to remove the Prince of Transylvania, George II Rákóczi from his position, who had already been deposed for his unauthorised attempt to take the Polish crown, but still tried to maintain his power. The recently discovered Ottoman language sources concerning the army's food supplies put the whole issue into a different perspective. According to these sources the campaign was planned against the Dalmatian regions of the Republic of Venice, then slowly turned against Transylvania due to Rákóczi desperately trying to hold onto power, and culminated in the capture of the castle of Jenő and the appointment of Ákos Barcsai as Prince because of the Celali rebellion that broke out in the Ottoman Empire. Due to this situation the Ottomans were planning a double camping, presented in this study together with the previously mentioned events, as a process in three separate parts divided by the turning points of the campaign's planning and execution process. The study discusses how the Ottomans planned to attack Zadar first with their whole army, and later only with their central armies, as well as how the regional army, then the full army led by Grand Vizier Köprülü Mehmed turned against Transylvania and Jenő.

⁵⁰ BOA, KK 1947., 80-114.; BOA, KK 1949., 6-50.; BOA, KK 1950., 6-62.; BOA, D.BRZ 47/1-3, 10-12. 48/1, 13-14.

⁵¹ Zrínyi Miklós Rucsics Jánosnak, h. n. [1658]. *Zrínyi Miklós összes művei*. Szerk.: Kovács Sándor Iván. Budapest, 2003. 707–710.